

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง ความขัดแย้งการใช้น้ำของชุมชนที่สูงบริเวณน้ำแม่ขานตอนบน อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการใช้น้ำของชุมชนที่สูงบริเวณน้ำแม่ขานตอนบน เพื่อศึกษาถึงความขัดแย้งของการใช้น้ำของชุมชนที่สูงบริเวณน้ำแม่ขานตอนบน และเพื่อศึกษาถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาของความขัดแย้งการใช้น้ำของชุมชนที่สูงบริเวณน้ำแม่ขานตอนบน ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วยราษฎร 2 หมู่บ้านรวมมี 427 คน จำแนกเป็นจำนวน 83 ครัวเรือน โดยใช้ครัวเรือนเป้าหมายเฉพาะกลุ่มประชากรที่อยู่ต้นน้ำ และกลุ่มผู้ที่อยู่ท้ายน้ำ

วิธีการศึกษาใช้การศึกษาเชิงคุณภาพในพื้นที่ถ้ามีความขัดแย้งจากการใช้น้ำระหว่างสองหมู่บ้านได้แก่ หมู่บ้านห้วยเต่า ตำบลป่อแก้ว อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ และหมู่บ้านแม่ตะละ ตำบลยั้งเมิน อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ มีความขัดแย้งจากการใช้น้ำ โดยราษฎรหมู่บ้านห้วยเต่าประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้ในช่่วงฤดูแล้ง เนื่องจากราษฎรบ้านห้วยเต่าเป็นชุมชนเผ่ากะเหรี่ยงและราษฎรบ้านแม่ตะละเป็นชุมชนเผ่าม้ง ซึ่งมีข้อจำกัดบางประการในการสื่อสาร ผู้วิจัยจึงเลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เจาะลึก ผู้นำชุมชน อดีตผู้นำชุมชน ผู้นำองค์กรราษฎรในพื้นที่ ร่วมกับการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในพื้นที่ศึกษาด้วย สรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

สรุปผลการศึกษา

1) **การใช้น้ำของชุมชนที่สูง** รูปแบบการใช้น้ำของชุมชนทั้งสองชุมชนใช้น้ำในการอุปโภค และบริโภคในครัวเรือนจากระบบประปาภูเขา ชุมชนบ้านแม่ตะละใช้น้ำฝนในการเพาะปลูกพืชไร่ในฤดูฝน และใช้น้ำจากลำห้วยปลูกพืชไร่ในช่วงฤดูแล้ง ส่วนชุมชนบ้านห้วยเต่าใช้น้ำฝนในการปลูกพืชไร่ ใช้น้ำจากลำห้วยในการทำนาดำ และเลี้ยงปลุสัตว์

2) **ความขัดแย้งของชุมชนทั้งสองชุมชน** เป็นความขัดแย้งระหว่างราษฎรบ้านแม่ตะละที่อยู่ต้นน้ำและบ้านห้วยเต่าที่อยู่ท้ายน้ำ โดยราษฎรบ้านแม่ตะละปลูกกะหล่ำปลี ซึ่งเป็นพืชที่ใช้น้ำและสารเคมีจำนวนมาก ส่งผลทำให้ราษฎรห้วยเต่าประสบปัญหาขาดแคลนปริมาณน้ำและคุณภาพน้ำที่ใช้การอุปโภคและบริโภคในครัวเรือน การใช้น้ำทำการเกษตรนอกฤดูฝน การเลี้ยงสัตว์ ตลอดจนปัญหาการหาอาหารจากแหล่งน้ำลำห้วย

3) **การแก้ไขปัญหา** ราษฎรบ้านห้วยเต่าและเจ้าหน้าที่ของรัฐร่วมเจรจากับราษฎรบ้านแม่ตะละในการยกเลิกพื้นที่ทำการเกษตรในพื้นที่ที่เป็นแหล่งซับน้ำและเป็นแหล่งให้น้ำแก่ลำห้วยสายหลัก ราษฎรบ้านแม่ตะละส่วนใหญ่ยังไม่ได้ปฏิบัติตามข้อตกลง มีเพียงบางรายได้ยินยอมยกพื้นที่ดังกล่าวคืนเป็นป่าต้นน้ำ และชุมชนบ้านแม่ตะละพร้อมที่จะดูแลพื้นที่อนุรักษ์ป่าต้นน้ำให้คืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ

อภิปรายผลการศึกษา

ในอดีตปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำเพื่อทำการเกษตรที่สูงเกิดขึ้นน้อยอันเนื่องมาจากจำนวนประชากรที่อยู่บนพื้นที่สูงยังไม่มาก ต่อมาเมื่อรัฐได้เข้าไปส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจที่สูงแทนฝิ่น การเข้าไปส่งเสริมพัฒนาระบบสาธารณูปโภคทำให้ความเป็นอยู่ดีขึ้น ชุมชนได้รับความสะดวกสบาย ทำให้มีการอพยพเข้าไปอยู่ในพื้นที่ก่อเกิดการขยายพื้นที่เพื่อทำการเพาะปลูกมากขึ้น และได้รับแรงสนับสนุนรายได้จากการเพาะปลูก อันเนื่องมาจากราคาพืชผลทางการเกษตรอยู่ในภาวะที่ดี สิ่งเหล่านี้ล้วนทำให้มีการปลูกพืชเศรษฐกิจที่สูงมากขึ้นตามลำดับ

การบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำ ทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นส่งผลกระทบต่อคนท้ายน้ำ การใช้น้ำในการอุปโภค และบริโภคในครัวเรือน การใช้น้ำเพื่อการเกษตรไม่เพียงพอต่อความต้องการเกิดความขัดแย้งในการใช้น้ำระหว่างชุมชนต้นน้ำและชุมชนท้ายน้ำ

หากพิจารณาสถานการณ์ความขัดแย้งของการใช้น้ำ จะเริ่มเห็นว่ามี ความรุนแรงมากขึ้น เช่น เริ่มมีการประท้วง ร้องเรียน แสดงว่าปัญหาไม่สามารถยุติได้ ต่อมา มีพัฒนาการ

ของประเด็นปัญหา เช่น มีข้อพิพาทชัดเจนขึ้นหรือพัฒนาประเด็นสาธารณะ แบ่งแยกออกเป็น 2 ขั้ว ที่คงไม่อาจนำไปสู่การแพ้ ชนะของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโดยเด็ดขาด คงเป็นเพียงแต่ให้ต่อต้านที่จะนำไปสู่ภาวะที่เป็นดุลยภาพเท่านั้น เป็นสถานการณ์ที่เห็นได้ชัดในความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้น้ำ สาธารณะในสังคมไทยปัจจุบัน ที่รัฐบาลต้องตระหนักถึงความสำคัญ และหาแนวทางจัดการกับความขัดแย้ง

แนวทางในการจัดการความขัดแย้งที่พบในกรณีนี้ศึกษาวิจัยนี้ คือ ชุมชนได้ร่วมกัน แก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีหน่วยงานของรัฐเป็นผู้เจรจาไกล่เกลี่ย แต่การแก้ไขปัญหายังไม่ประสบความสำเร็จได้เท่าที่ควร

ในประเด็นดังกล่าวหากพิจารณาวิธีการจัดการในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติซึ่งองค์การอาหารและเกษตรของสหประชาชาติ (2531) ได้เสนอแนวทางแก้ไขไว้ว่า การที่ผู้เกี่ยวข้องจะต้องพยายามวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งร่วมกัน เป็นกรณีที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้นแล้ว ฉะนั้นแนวทางนี้จึงเป็นการพยายามวิเคราะห์ปัญหา และมองหาเครื่องมือหรือวิธีการที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งนั้น ๆ วิธีการโดยทั่วไปมีดังนี้คือการค้นหาข้อเท็จจริง วิธีการนี้เป็นการแสวงหาข้อเท็จจริงของประเด็นปัญหาโดยบุคคลที่สาม ซึ่งพยายามรวบรวมข้อมูลจากทุกฝ่ายและทำการสรุปประเด็นปัญหาที่สำคัญ วิธีการนี้สามารถนำไปใช้เป็นเทคนิคในกระบวนการเจรจาต่อรองด้วย อีกทั้งการเจรจาไกล่เกลี่ย วิธีการนี้เป็นการช่วยเหลือจากบุคคลที่สามในกระบวนการเจรจาต่อรอง โดยที่ผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องมีทักษะอย่างมากและรอบรู้ในประเด็นปัญหาคความขัดแย้งผู้ไกล่เกลี่ยจะต้องเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายเป็นคนกลางที่ได้รับความไว้วางใจและเชื่อถือ และที่สำคัญผู้ไกล่เกลี่ยไม่มีอำนาจในการตัดสินใจใด ๆ

การแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งโดยการเจรจาไกล่เกลี่ยจากเจ้าหน้าที่ของรัฐยังขาดความเข้าใจในยุทธวิธีวิเคราะห์ปัญหาคความขัดแย้ง การค้นหาข้อเท็จจริง และการสร้างเครื่องมือ ผู้ไกล่เกลี่ยได้รับการยอมรับจากชุมชนน้อย เนื่องจากในอดีตได้มีการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในรูปแบบที่ไม่ให้ชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ปัญหาคความขัดแย้งตั้งแต่เริ่มต้น

ข้อเสนอของ ฉันทนา บรรพศิริโชติ (อ้างแล้ว) สังคมไทยจะก้าวไปสู่ขั้นที่สามารถหาวิธีการจัดการกับความขัดแย้งได้อย่างปกติ ยังมีความจำเป็นที่ต้องให้ความสำคัญกับช่องว่างที่เป็นประเด็นพื้นฐานบางประการ คือ การทำความเข้าใจให้ปรากฏ เพราะการที่จะสามารถรับการต่อสู้ให้กลายเป็นการถกเถียงกันด้วยเหตุผลได้นั้นต้องการข้อเท็จจริง ความโปร่งใสและการมีหลักประกันในเรื่องการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของทางราชการ เป็นความพยายามในการทำความเข้าใจให้ปรากฏ อีกประเด็นคือ การปรับเสถียรอำนาจเพื่อทำให้ความไม่เท่าเทียมกันทางอำนาจนั้น

ไม่ก่อผลต่อความพยายามแก้ไขความขัดแย้งร่วมกัน เช่น การปรับความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างประชาสังคม ต้องมีกลไกการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐและหลักประกันเรื่องความยุติธรรม ในขณะที่ต้องเสริมสร้างอำนาจให้กับชุมชนและประชาสังคม และประเด็นสุดท้าย คือ ประการสร้างธรรมเนียมและวัฒนธรรมในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง สร้างทัศนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับปัญหาความขัดแย้งต่อคู่ต่อสู้ ต่อความรุนแรง และต่อสันติวิธี ควรมีการดึงเอาจุดแข็งทางวัฒนธรรมในเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมดั้งเดิม เพื่อเป็นเครื่องมือหรือส่วนประกอบที่สำคัญในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง

การทำความเข้าใจให้ปรากฏ ชุมชนทั้งสองฝ่ายยังไม่ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูล ทำให้การวิเคราะห์ปัญหา การสร้างเครื่องมือเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนทั้งสองไม่เหมาะสม ในส่วนของการสร้างธรรมเนียมและวัฒนธรรมในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งชุมชนทั้งสองยังไม่สามารถที่จะสร้างความสัมพันธ์ดังกล่าวได้

ประเด็นที่น่าจะมองข้าม คือ การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา รัฐไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำได้ เนื่องจากนโยบายของรัฐขัดแย้งกัน เช่น กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ต้องการหยุดยั้งการขยายพื้นที่ป่าต้นน้ำ แต่หน่วยงานของรัฐกลับส่งเสริมให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกมากขึ้น เช่น การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคของรัฐซึ่งทำให้คนอพยพเข้าสู่พื้นที่ป่าต้นน้ำ การส่งเสริมปลูกพืชส่งออก สิ่งเหล่านี้ล้วนทำให้เกิดการปลูกพืชเกษตรที่สูงเพิ่มขึ้น

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งการใช้น้ำ พบว่า สาเหตุความขัดแย้งเกิดจากการขาดแคลนปริมาณน้ำและปัญหาคุณภาพน้ำชุมชนต้นน้ำใช้น้ำในการทำเกษตร ส่งผลให้สภาวะขาดแคลนน้ำต่อชุมชนท้ายน้ำ แหล่งน้ำทางภาคเหนือเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพื้นที่ป่า และปริมาณน้ำฝนที่จะสามารถเก็บกักได้ในการจัดการระบบเหมืองฝาย (Tanet, 1994) ดังนั้น ความพยายามที่จะจัดการกับความขัดแย้งในการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ จึงควรตอบคำถามให้ชัดเจนแต่เบื้องต้นว่า จะแก้ไขปัญหาปริมาณน้ำในบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำได้อย่างไร การให้ชุมชนอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำและขยายพื้นที่ทำการเกษตร จะสามารถลดปัญหาความขัดแย้งการใช้น้ำได้หรือไม่ สิ่งเหล่านี้จะทำให้ปัญหาความขัดแย้งการใช้น้ำสามารถแก้ไขได้ไม่ยาก

การแก้ไขความขัดแย้งการใช้น้ำของชุมชนที่สูง อาจกล่าวได้ว่าไม่สามารถแก้ไขได้อย่างมีประสิทธิภาพมากนัก ความไม่พร้อมของชุมชนมีหลายประการ ความแตกต่างกันทางเผ่าพันธุ์ แนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไม่ชัดเจน กฎระเบียบปฏิบัติของชุมชนต้อง

ได้รับความร่วมมืออย่างจริงจัง การทำความเข้าใจกับปัญหา การขาดการสร้างเครื่องมือ หรือวิธีการให้ราษฎรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม ปัจจัยเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งการใช้น้ำของชุมชนที่สูงทั้งสิ้น

จากงานวิจัยมีข้อค้นพบ ดังนี้

1) ระบบการใช้น้ำแตกต่างจากเดิม มีการปลูกพืชที่มากขึ้นในรอบ 1 ปี ตั้งแต่ฤดูฝนจนถึงฤดูแล้ง ทำให้การปลูกพืชมีความจำเป็นต้องใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติมากขึ้นตามไปด้วย ส่งผลให้กับคนทำynnน้ำไม่สามารถจะใช้น้ำได้อย่างเพียงพอ

2) มีการใช้น้ำมากจากการเพิ่มขึ้นของกิจกรรมต่างๆ การเกษตรแบบทุนนิยมทำให้มีกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรเพิ่มขึ้นภายในหมู่บ้าน เช่น การเลี้ยงวัวของบ้านห้วยเต่า ในช่วงฤดูแล้งจำเป็นต้องใช้น้ำเพิ่มมากขึ้น

3) การแก้ไขปัญหาไม่สัมฤทธิ์ผล อันเนื่องมาจากหน่วยงานของรัฐไม่สามารถที่จะไกล่เกลี่ยให้ชุมชนทั้งสองฝ่ายร่วมกันแก้ไขปัญหาความขัดแย้งการใช้น้ำลงได้ ทั้งนี้อาจมาจากการวิเคราะห์ปัญหา และเครื่องมือ หรือวิธีการในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งยังไม่เหมาะสมและไม่มีประสิทธิภาพ เช่น การลดพื้นที่ทำกินของผู้ที่อยู่บริเวณป่าต้นน้ำ

4) การแก้ไขข้อขัดแย้งสามารถแก้ไขได้ ถึงแม้ว่าจะเกิดขึ้นระหว่างชุมชนต่างเผ่าพันธุ์ การสร้างความเข้าใจในการอยู่ร่วมกัน การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม จะทำให้ความขัดแย้งคลี่คลายลงไปได้

ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา

แนวทางแก้ไขปัญหความขัดแย้งในที่สูงจะมีผู้เกี่ยวข้อง คือ ผู้ที่อยู่ต้นน้ำ และปลายน้ำ ประเด็นที่สำคัญคือ ผู้ที่อยู่ปลายน้ำประสบภาวะขาดแคลนน้ำ และการแก้ไขปัญหาที่เกิดจากชุมชนต้นน้ำเป็นปัญหาที่ซับซ้อน มีความยุ่งยากมากมาย ไม่สามารถที่จะแก้ไขบรรลได้อย่างรวดเร็ว และมีประสิทธิผล การแก้ไขปัญหาที่สามารถกระทำได้ โดยที่ทั้ง 2 ชุมชนได้เรียนรู้ความจำเป็นพื้นฐาน การใช้ประโยชน์ร่วมกัน การใช้ทรัพยากรที่อยู่ในพื้นที่ให้เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนตนเองให้อยู่ภายใต้ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตในชุมชน

แนวทางการดำเนินชีวิตของชุมชนพื้นที่สูง ให้มีการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการดำเนินชีวิตโดยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้น้อยที่สุด ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ

จะถูกรบกวนไม่มากสามารถที่จะกลับคืนเข้าสู่สภาวะสมดุลได้ด้วยตนเอง ก็เป็นแนวทางหนึ่งที่จะป้องกัน และแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งการใช้น้ำของทั้งสองชุมชนลงไปได้

2) ข้อเสนอแนะสำหรับงานศึกษาครั้งต่อไป

จากการศึกษาความขัดแย้งของการใช้น้ำ เพื่อการเกษตรที่สูง บริเวณน้ำแม่ขานตอนบน อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ศึกษาเห็นว่าในการศึกษาครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาวิจัยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของทั้งสองพื้นที่ที่อยู่ต้นน้ำและปลายน้ำโดยทั้งสองชุมชนมีการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง คนอยู่กับป่า เพื่อจะได้ทราบถึงรูปแบบการใช้น้ำแต่ละชุมชนสามารถบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ตลอดจนมีความขัดแย้งเรื่องของการใช้น้ำหรือไม่

2.2 ควรจะมีการศึกษาถึงทัศนคติของชาวเผ่าม้งในการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ว่ารูปแบบของเศรษฐกิจพอเพียงนี้จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมของภาครัฐต่อชุมชนม้งที่อาศัยบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำได้

2.3 ควรมีการศึกษาโดยการขยายขอบเขตประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสาเหตุและแนวทางการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทรัพยากรธรรมชาติ ในระหว่างชาติพันธุ์อื่นๆ ที่อาศัยอยู่บนที่สูงว่ามีวิธีการแก้ปัญหากันอย่างไรในแต่ละชาติพันธุ์ เพื่อที่จะได้นำรูปแบบการแก้ปัญหาดังกล่าวมาวิเคราะห์และหาเครื่องมือมาประยุกต์ใช้แก้ไขความขัดแย้งของชุมชนที่สูง